

Jonge agrariërs brengen Agri-toekomst in beeld

Voor boer & tuinder én consument

Versie 002

Voorwoord

Beste agrarische jongeren, consumenten en overige geïnteresseerden,

Voor u ligt de vernieuwde versie van de NAJK-toekomstvisie. De aanleiding voor deze vernieuwing ligt in het feit dat de oude versie nog uit de vorige eeuw stamt (april 1999). Het NAJK is een vereniging voor en door jonge agrariërs, het is ook een vereniging die snelle doorstroom van bestuurders kent. Een heldere visie is dan ook onontbeerlijk omdat deze de leidraad voor bestuurders moet vormen.

Zoals gezegd was de eerste versie niet verouderd, maar de ontwikkelingen in de land- en tuinbouw volgen elkaar in een razend tempo op. Wie had enkele jaren geleden kunnen denken dat er kassen zouden zijn die energie opleveren, in plaats van verslinden, of dat er tractoren zouden zijn die met behulp van een GPS zelf hun rondjes over de akkers draaien. Tijden veranderen, de agri-business draait op volle toeren om bij te blijven. Bij te blijven omdat ze haar verantwoordelijkheid kent en zoekt naar nieuwe markten die ontstaan door vragen vanuit de maatschappij.

Jongeren die nog belangrijke keuzes moeten maken, hebben behoefte aan kennis en informatie. Zij moeten een visie ontwikkelen en daarop strategieën bepalen om hun doel te bereiken. Het NAJK wil hen daarbij helpen, niet door te zeggen hoe het moet, maar door trends en ontwikkelingen te signaleren en aan te reiken.

De tweede versie van 'Agri-toekomst in beeld' is tot stand gekomen met medewerking van medewerkers en NAJK-leden uit heel Nederland. 'Agri toekomst in beeld' gaat natuurlijk over bedrijfsovername, maar ook over onderwerpen als markt en maatschappij, kennis en onderzoek, internet, samenwerkingsverbanden, enzovoort.

Deze versie is klaar, maar ontwikkelingen gaan door. Ik nodig een ieder dan ook van harte uit mee te blijven discussiëren over de land- en tuinbouw nu en in de toekomst.

Dirk Bruins
Voorzitter NAJK
September 2005

Inhoudsopgave

1. Bedrijfsovername	1
2. Markt en maatschappij: wensen maken prijzen	2
3. Kennis en onderzoek: van maximaal naar optimaal.....	3
4. Het landelijk gebied: meer maken met dezelfde ruimte.....	4
5. Samenwerking: samen maakt sterk	5
6. Ondernemerschap en het bedrijf van de toekomst	6

JONGEREN SIGNALEREN / ZIEN TOEKOMST IN....

Bedrijfsovername

➤ Voorwaarde een goed rendement.....	9
➤ Financieel	9
➤ "Sociaal"	13
➤ "Gelijke behandeling"	15

Markt en maatschappij

➤ Markt met beleid	16
➤ Maatschappij met wensen.....	22
➤ Overheid die stimuleert	25

Kennis en onderzoek

➤ Van maximaal naar optimaal	26
➤ Privatisering remt omslag van kennis en onderzoek	28

Het landelijk gebied

➤ "Efficiënt gebruik van de ruimte"	30
➤ "Rode" en "groene" grondmarkt gescheiden	34

Samenwerking

➤ Gemeenschappelijke lobby voor de groene ruimte	36
➤ Samenwerking tussen bedrijven.....	36
➤ Samenwerking over de grenzen	37

Ondernemerschap en het bedrijf van de toekomst

➤ Bedrijven gericht op internationale concurrentie.....	38
➤ Bedrijven met neventakken & bedrijven gericht op meerwaarde.....	39
➤ Het gezinsbedrijf: werkgever én werknemer	40

1. Bedrijfsovername

10 jaar in maatschap en dan zelfstandig

Jonge boeren en tuinders willen graag het ouderlijk bedrijf overnemen. De vrijheid, de afwisseling, omgang met de natuur en de uitdaging een goed product af te leveren maken het beroep voor jongeren aansprekend.

Maar bedrijfsovername is geen makkelijke opgave. Bedrijven worden kapitaalintensiever, kosten stijgen en opbrengsten dalen. Met dat vooruitzicht wordt het moeilijk om als jonge ondernemer voldoende vermogen op te bouwen om het ouderlijk bedrijf over te nemen. Tegen een laag rendement en een hoge overnamesom zegt de bank: stop!

Hoe lager het rendement en hoe hoger de overnamesom, hoe langer de bedrijfsopvolger in maatschap met de ouders blijft. Soms langer dan wenselijk, want meningsverschillen over zeggenschap en de toekomst van het bedrijf kunnen tot sociale spanningen leiden binnen het gezin. Dat stagneert de bedrijfsontwikkeling.

Daarom werken jongeren in de toekomst aan een hoger rendement. Bovendien wordt de overnamesom gekoppeld aan het gemiddelde agrarisch rendement, per sector en per regio. Dat betekent dat het bedrag waartegen overgenomen kan worden, losgekoppeld is van de vrije marktwaarde van grond. Door de schaarse ruimte is de grondwaarde op de markt immers vele malen hoger dan het rendement dat akkerbouwers en melkveehouders op een hectare akker- of grasland kunnen halen.

Ook na de start van het bedrijf blijft een steuntje in de rug nodig. Jonge boeren en tuinders hebben direct na de overname van het bedrijf hoge schulden bij de bank. De mogelijkheden om te investeren in nieuwe ontwikkelingen op het gebied van milieu, dierenwelzijn, schaalvergroting of het opzetten van een neventak, zijn beperkt. In de toekomst verstrekt de regeling durfkapitaal (nu alleen nog in familieverband) daarom nog steeds goedkope leningen.

Quote Erik Smelt over investeringsregeling anno 2005

Belofte maakt schuld. Vraag dat maar aan de laatste ministers van Landbouw. Jaren geleden werd ons een steunmaatregel beloofd voor opvolgers in de agrarische sector. Jarenlang ook hebben de vrijwilligers van het NAJK zich ingezet om het ministerie aan de belofte te houden. En in 2005 was het dan eindelijk zover, de eerste opstelling van de steunmaatregel! Geen grote bedragen om een bedrijf over te kunnen nemen, maar een steuntje in de rug na de overname van een bedrijf, om de broodnodige investeringen te kunnen doen waarmee je kunt blijven voldoen aan de eisen van deze tijd. Een stukje waardering voor datgene waar je mee bezig bent, namelijk het voorzetten van een land of tuinbouwbedrijf in Nederland.

Er is en blijft zeker toekomst voor de land- en tuinbouw in Nederland. En ook mogelijkheden om een bedrijf over te nemen. Een bedrijfs-overname, in deze tijd van lage rendementen in vele sectoren zeker geen makkelijke klus! Het NAJK zal er alles aan blijven doen de omstandigheden zo gunstig mogelijk te houden! Maar de echte wil moet er zijn bij diegene die een bedrijf wil overnemen. Want al zijn de omstandigheden perfect, je moet het nog altijd zelf doen! Doorzettingsvermogen, wilskracht, weten wat je zelf wilt en dit omzetten in een goede visie voor je bedrijf is zeer belangrijk, kortom goed ondernemerschap! Dan blijft misschien ook wel voor jou de bedrijfs-overname binnen handbereik!

2. Markt en maatschappij: wensen maken prijzen

Eetbare frietbakjes gemaakt van zetmeelaardappelen, of dashboards geperst uit hennep. De rol die de agrarische sector als leverancier van grondstoffen voor industriële producten kan innemen, is onderbenut. Jongeren willen dat veranderen en zo nieuwe ontwikkelingsmogelijkheden creëren voor de Nederlandse akkerbouw. Agrificatie kan voor de landbouw een middel zijn om haar groene karakter nog beter te laten zien.

Maar op de eerste plaats blijft de land- en tuinbouw producent van voedsel. Inspelen op de behoeftes van de markt en de wensen van de maatschappij vormen voor jonge boeren en tuinders een uitdaging. Zonder betrouwbare signalen van consument en maatschappij is marktgericht produceren echter onmogelijk. Consumenten vragen nu nog te simpel naar hoge kwaliteitsproducten voor lage prijzen. Jonge boeren en tuinders willen graag voldoen aan de wensen van de samenleving, zoals de zorg voor milieu, natuur en landschap, en dierenwelzijn. Maar daar staat een hogere prijs tegenover. Het opheffen van de tegenstelling tussen de wensen van de samenleving en de prijs die de consument wil betalen, zien jongeren als de grootste uitdaging voor de nabije toekomst.

Quote Christian!

Biologisch of gangbare landbouw, wat is beter? De discussie over wat beter is, kun je lang houden. Waar moet je naar kijken het dier, of de boer? Als je in een volièrestal van de pluimveehouderij kijkt, zie je de kip van a naar b springen en dat ziet er leuk en natuurlijk uit. Tegelijkertijd springt de boer die ook mee, om zijn eieren bij elkaar te krijgen. En moeten we arbo-technisch niet aan zijn welzijn denken?

Het belangrijkste lijkt mij: 'kijk naar de consument en zorg voor voldoende aanbod'. Het probleem dat we nog hebben is dat er op de verpakking niet duidelijk staat op welke manier en waar het product is geproduceerd. Daarom zijn 'agro-smiles' misschien wel de oplossing voor dit probleem. Hoe meer lachende gezichten, des te beter het product, en laat dan de consument zelf maar bepalen. Dan krijgen we in Nederland een biologische gangbare land en tuinbouw!

Het NAJK staat positief tegenover boeren die een speciaal segment in de markt willen bedienen. Voorbeelden hiervan zijn verbreding, recreatie en biologisch. Voorkomen moet worden dat er een tweedeling ontstaat in de agrarische sector tussen de gangbare productie die alle kritiek over zich heen krijgt en de andere wegen die agrariërs kiezen.

Willen jongeren in de toekomst echt de markt én maatschappij kunnen bedienen, dan moeten de wensen van de samenleving worden vertaald in een economisch aantrekkelijke markt. Een markt die aansluiting vindt bij een groot deel van de agrariërs én consumenten. "Agro-smiles" worden de trekker van die markt!

3. Kennis en onderzoek: van maximaal naar optimaal

De informatietechnologie heeft de afgelopen jaren de samenleving drastisch veranderd. Wie had er gedacht dat surfen op Internet, e-mailen en de mobiele telefoon zo snel zo breed verspreid zouden zijn? Die ontwikkeling laat ook de land- en tuinbouw niet onberoerd. Geen wonder: juist in de agrarische sector wordt de behoefte aan informatie over het productieproces steeds groter. Wat zijn de verschillen in grondsoort en bemestingstoestand op mijn perceel? Raadpleeg de satellietkaart! Hoe kan ik mijn voerrantsoen afstemmen op de nieuwe kwaliteitseisen van het varkensvlees? Voer je wensen in in de voermanagement-computer!

Het gaat in de toekomst niet alleen meer om het aantal PK's van de trekker, om het aantal hectares glas, het aantal dieren of de hoogte van de productie. Maar om de kunst het productieproces nauwlettend te volgen, zeer efficiënt en gericht met de inputs om te gaan en je plaats te weten op de markt en in de samenleving.

In plaats van maximale resultaten, streeft de ondernemer naar optimale resultaten. Dat vergt een omslag in voorlichting, onderzoek en onderwijs. Naast productiviteit, staan in de toekomst ook doelstellingen als milieu, natuur, dierenwelzijn en marktgerichte afzet centraal bij de kennisontwikkeling.

Bovendien staan onderzoek en boerenkennis dicht bij elkaar. Proefbedrijven zijn weer terug in de regio's. Studieclubs krijgen, nog meer dan nu, een belangrijke plaats in het agrarische kennisland. Die groepen worden begeleid door deskundigen. Dat resulteert een betaalbare en bedrijfsgerichte voorlichting.

Internet is een belangrijk verlengstuk van die studieclubs.

Bestuurders over Internet en digitale informatie:

Stan van Bakel (FAJK): met Internet wordt dezelfde informatie naar verschillende diensten doorgestuurd, dat betekent een enorme lastenverlichting! Verder haal ik veel informatie van het Internet waarmee ik mijn bedrijfsvoering kan optimaliseren.

Timo Burger (GAJK): Internet is niet mijn hobby, maar ik gebruik het waar mogelijk. De komende jaren zal het wel meer worden. Voor communiceren met anderen vind ik de telefoon nog wel net zo prettig.

4. Het landelijk gebied: meer maken met dezelfde ruimte

De prijzen voor de landbouwgrond variëren sterk per gebied. De prijzen voor de grond gaan nog verder omhoog door boeren die uitgekocht worden voor stadsuitbreiding en zich ergens anders hervestigen. Ook de burger is niet gebaat bij de huidige situatie. De burger herontdekt het landelijk gebied: rust en een mooi landschap geven de broodnodige afleiding. Als de samenleving die rust wil beschermen, moet ze de groene ruimte beschermen. En dat betekent dat de grondprijs voor landbouw niet verstoord mag worden door hoogrenderende bestemmingen als woningbouw en industrieterreinen.

Daarom ziet het NAJK in de toekomst een tweeledige grondprijsontwikkeling. De prijsontwikkeling in de groene ruimte is afgeschermd van de hoge bedragen die voor 'rode bestemmingen' worden betaald. Bovendien blijven in alle regio's binnen de groene ruimte ontwikkelingsmogelijkheden voor de land- en tuinbouw. De agrarische sector met alle bijbehorende economische activiteiten vergroot ten slotte de leefbaarheid van het platteland.

De druk op de grondmarkt kan ook verkleind worden door efficiënter met de ruimte om te gaan: geen ruim opgezette nieuwbouwwijken, maar compacte stedenbouw. En minder transport over de grond, maar meer over water of onder de grond.

Ook de agrarische grond kan efficiënter gebruikt worden door het voor meerdere doelen in te zetten: bijvoorbeeld agrarisch natuurbeheer. In de toekomst zullen die diensten veel duidelijker uitgedrukt worden in inkomsten voor de boeren. Op regionale landschapsbeurzen wordt de prijs van het "landschapsproduct" bepaald.

Dirk: hoe zie jij de invulling van de ruimte (RO)?

Landbouw heeft een grote etalage, het platteland, en iedereen kijkt mee. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de maatschappij zich mengt in het gesprek over hoe het platteland eruit zou moeten zien. Als landbouw moeten wij niet "de kop in het zand steken". Wij lopen dan het risico dat er over ons beslist wordt. En dat wij louter nog als landschapstoffeeersers gezien worden, wat ik als een belediging ervaar voor onze - kwalitatief hoogwaardige - producten.

Het is dan ook goed om te luisteren naar wat de maatschappij wenst. Echter, het kan niet zo zijn dat er aan de wensen van de maatschappij wordt voldaan zonder dat er wat tegenover staat.

Wensen vanuit de maatschappij betekenen een uitdaging voor de landbouw, maar dan wel een uitdaging die vertaald moet worden in financiën of ruimere regelgeving.

5. Samenwerking: samen maakt sterk

De overheid decentraliseert, meer en meer wordt provinciaal beslist en geregeld, hierdoor wordt de provinciale en regionale belangenbehartiging belangrijker. Tegenstrijdige politieke lobby's voor deelbelangen, leiden ertoe dat deelsectoren tegen elkaar worden uitgespeeld. Wanneer sectoren met elkaar gaan vechten, blijf je nergens.

Sectoren hebben elkaar niet alleen in de belangenbehartiging nodig, maar ook op het bedrijf. Kostenbesparing door gemeenschappelijke inkoop, vergroting mogelijkheden van productafzet, verruiming van de vruchtwisseling of duurzame mestcontracten. Mogelijkheden die aan betekenis winnen, gezien de voortdurende noodzaak van kostenbesparing. Die mogelijkheden komen minder in beeld naarmate de deelsectoren elkaar in de belangenbehartiging het leven zuur maken.

Het zijn niet alleen de boeren en tuinders die gemeenschappelijke belangen hebben. In toenemende mate hebben natuur-, milieu- en consumentenorganisaties overeenkomstige belangen. Neem de bescherming van de groene ruimte tegen verdergaande verstedelijking, de behoefte aan rust, ontspanning en recreatie in het landelijk gebied en het belang van een gevarieerd landschap. Juist de afwisseling van koeien in de wei, een kassengebied, tulpenvelden, natuur en bloeiende aardappelvelden maakt het landelijk gebied aantrekkelijk. De agrarische sector voert in de toekomst daarom een open gesprek met maatschappelijke organisaties.

Ook samenwerking in de keten wordt steeds belangrijker. Het zoeken naar nieuwe markten en tegemoet komen aan de wensen van de consument vereist een nauwe afstemming in de productiekolom, bijvoorbeeld door ketencertificering.

Tenslotte: gemeenschappelijke belangen blijven niet beperkt tot de Nederlandse grenzen. De mondialisering maakt van de Nederlandse boer of tuinder een concurrent én een collega van de agrarische ondernemer in Tanzania.

6. Ondernemerschap en het bedrijf van de toekomst

Een betaalbare bedrijfsovernamesom!!; een goed rendement; de boer en tuinder met het gezicht naar markt en samenleving!; verfijnde ambachtelijke kennis aangevuld met hightech!; een efficiënt gebruik en goed beheer van het landelijk gebied; een sterke belangenbehartiging. Zie daar de voorwaarden voor de toekomst van het Nederlands agrarische bedrijf.

Maar niet elk bedrijf heeft dezelfde toekomst! De ruimtelijke ordening in de verschillende landbouwregio's beïnvloedt de ontwikkelingsmogelijkheden van bedrijven. En niet elke bedrijfsopvolger heeft dezelfde kwaliteiten of interesses. Bovendien heeft elke opvolger met zijn of haar ouderlijk bedrijf een andere uitgangspositie.

Je moet wel kiezen! Een bewuste keuze voor de toekomstige bedrijfsontwikkeling wordt steeds belangrijker. Goed ondernemerschap vereist een scherpe afweging van je mogelijkheden, jezelf veel vragen stellen en niet op de automatische piloot gaan.

Het NAJK ziet in de toekomst drie globale richtingen voor bedrijfsontwikkeling: bedrijven die zich richten op de internationale markt, bedrijven die een meerwaarde aan hun product geven en bedrijven met neventakken. Al deze bedrijven hebben hun sterke en zwakke punten. De eerste categorie moet schipperen tussen een zeer scherpe kostprijs en het voldoen aan maatschappelijke eisen. Bedrijven die een meerwaarde aan hun product geven of neventakken ontwikkelen hebben vaak veel extra arbeid nodig, en ook zij moeten scherp op kostprijs letten. Bovendien moeten ze de afzet van hun producten en diensten goed regelen.

Ondernemen; dat is een route bepalen en gaan.
Nijs den Besten (DB)

Route bepalen, zeg maar een strategie uitzetten, is belangrijk, je niet laten leiden door de waan van de dag. Bij elke beslissing die je neemt zijn zoveel factoren van belang, het is goed van tevoren na te denken welke weg je in wilt slaan.

Gaan! Zonder daadkracht gebeurt er natuurlijk niks. Uiteindelijk moet je besluiten je pen neer te leggen, te stoppen met rekenen. En aan de slag gaan. Doen! Maar bedenk wel, het heeft geen zin om te rennen als je niet op de goede weg zit.

Maak bewuste keuzes en ga ervoor!

Een gemeenschappelijk kenmerk van het bedrijf van de toekomst is dat het inkomen uit de markt komt. Of dat nu de wereldmarkt is, een specifieke kwaliteitsmarkt, de natuurmarkt of de toerismemarkt. Jongeren willen hun toekomst bouwen op eerlijke markt en niet op inkomenstoelagen.

Een groot deel van de agrarische bedrijven zal ook in de toekomst nog steeds een gezinsbedrijf zijn. Dat maakt de sector zo kenmerkend. Maar het romantische beeld van een gezinsbedrijf en de vrijheid van het agrarisch ondernemerschap heeft ook zijn keerzijde: er wordt veel (gezins)arbeid ingezet tegen vaak een geringe beloning. Een andere ontwikkeling is dat in de glastuinbouw en de intensieve veehouderij steeds meer vreemde arbeid wordt aangetrokken. Dat geeft nieuwe verantwoordelijkheden voor de jonge boer of tuinder.

Jongeren signaleren...

Jongeren zien toekomst in...

➤ **Bedrijfsovername: voorwaarde een goed rendement**

Jongeren signaleren...

Zonder rendement geen bedrijfsovername

Het rendement van de agrarische ondernemingen staat onder druk. De komende landbouwhervorming (Agenda 2000) leidt tot opbrengstendaling in de akkerbouw, melkveehouderij en rundveehouderij. Ook bedrijfsaanpassingen voor het milieu leiden soms tot opbrengstderving. Denk aan de spuitvrije zones die de akkerbouwers duizenden euro's aan opbrengsten gaan kosten.

Aan de andere kant komen vrijwel alle sectoren voor hogere kosten te staan. Denk aan de hoge kosten voor productierechten, aanpassingen voor dierenwelzijn, hogere rekeningen van het waterschap, toenemende kosten voor personeel, zeer hoge grondkosten, milieu-investeringen (groenlabel stallen en groenlabel kassen) enzovoort.

Een goed rendement is een belangrijke voorwaarde voor de financiering van de bedrijfsovername en bepaalt ook de ruimte voor het gezinsinkomen. In verhouding tot de (gezins)arbeid die in veel land- en tuinbouwbedrijven wordt gestoken, is het inkomen van agrariërs de laatste decennia achtergebleven bij andere sectoren

Jongeren zien toekomst in.....

Bedrijfsovername met inkomen

In de toekomst loopt het rendement van de land- & tuinbouw meer in de pas met andere sectoren. Agrarische ondernemers van de toekomst produceren op het scherpst van de snede. Scherpe bedrijfseconomische berekeningen leggen de basis voor een kostenefficiënt bedrijfsplan. Doorgevoerde automatisering bespaart arbeidskosten en inputs en er bestaan goede regelingen voor de inzet van tijdelijk personeel. De producten worden tot meerwaarde gebracht, alle mogelijkheden van de "markt voor agrarisch natuurbeheer en toerisme" zijn uitgebuit en de positie in de keten is verstevigd. Het Europees landbouw beleid zorgt bovendien voor een bodem in de prijszetting van zuivel, granen en rundvlees.

➤ **Bedrijfsovername: financieel**

Jongeren signaleren...

De specifieke agrarische bedrijfsovername is moeilijk uit te leggen

Welke inspanningen een boer of tuinder ook verricht, het rendement van een hectare landbouwgrond blijft altijd lager dan het rendement van een hectare woningbouw. Dat de agrarische ondernemer door de jaren heen toch af en toe duur stukje grond erbij kan kopen is verklaarbaar: de lasten van de dure grond worden gespreid over het gehele areaal. Maar een geheel bedrijf overnemen tegen vrij marktprijzen is "einde verhaal" voor de jonge boer of

tuinder. Daarom neemt een jonge ondernemer de grond van zijn ouders over tegen een lagere waarde dan de grond op de vrije markt zou opbrengen.

NAJK bestuurders over oplossingen voor de toekomst

Joris Hanenberg (BAJK)

Het is belangrijk om je producten zo goed mogelijk te vermarkten en de ruimte die de nichemarkten je bieden, zo goed mogelijk benutten. Dit biedt sommige bedrijven een kans (streekproducten, landschapsbeheer). Als je aan bovengenoemde niet kunt voldoen, dan blijft produceren voor de wereldmarkt als optie over. Daarbij is schaalvergroting een belangrijke tool om de kostprijs te drukken. Je krijgt dus bedrijven die zich specialiseren in een veilig, kwalitatief en goedkoop product. Voor mezelf zie ik dit laatste als optie. Maar bij een goede ingeving over een nichemarkt, moet je altijd bereid zijn de kans aan te grijpen en naar die groep over te stappen.

Jongeren zien toekomst in.....

'Going concern' ofwel voortzettingswaarde is rendementswaarde per regio en per sector

De term zegt het al: "going concern" vertegenwoordigt een waarde bij overname die het mogelijk maakt om het bedrijf voort te zetten. De "going-concern-waarde" is gekoppeld aan het rendement van het agrarisch bedrijf en niet aan de vrije marktwaarde. Een individuele bepaling van de rendementswaarde vindt het NAJK niet wenselijk. Daarom zien de jongeren toekomst in een "going-concern-waarde" die het rendement van de verschillende sectoren in de verschillende regio's vertegenwoordigt.

Jongeren signaleren...

Broers en zussen worden zakelijker

Bij bedrijfsovername bepalen uiteindelijk de ouders tegen welk bedrag de bedrijfsopvolger het bedrijf kan overnemen. De opvolger is daar natuurlijk nauw bij betrokken. Broers en zussen volgen de afspraken meestal op afstand, maar worden steeds zakelijker.

Soms moet de bedrijfsopvolger hen (gedeeltelijk) uitkopen. Maar ook nadat alles beklonken is bij de bedrijfsovername, de rol van broers en zussen niet uitgespeeld. Wanneer zij bij de bedrijfsovername niet hun wettelijk erfdeel hebben gekregen, kunnen zij na overlijden van ouder(s) alsnog dat wettelijke erfdeel, ofwel hun legitieme portie, opeisen van de bedrijfsopvolger.

Jongeren zien toekomst in.....

Een open gesprek, maar daarna duidelijkheid

Het NAJK streeft naar zoveel mogelijk duidelijkheid en openheid bij bedrijfsovername. Dat wil zeggen dat de gehele familie betrokken wordt bij de afspraken die gemaakt worden tussen ouders en opvolger. Dit overleg vindt plaats in een vroeg stadium; dus al voor het opstellen van het maatschapcontract en niet pas bij de daadwerkelijke bedrijfsovername.

In de toekomst zullen de afspraken die vastgelegd worden bij de bedrijfsovername ook gelden voor het erfrecht. Dat wil zeggen dat er na het overlijden van de ouders wettelijk niet meer teruggekomen kan worden op die afspraken. Een mogelijkheid daarvoor is om de bedrijfsovernamesom vast te leggen op "going-concern-waarde" en een dergelijke overname te beschouwen als een zakelijke transactie, ook voor het erfrecht.

Jongeren signaleren...

Opbouw eigen vermogen

Tien jaar in maatschap en dan zelfstandig!! Daarvoor moet de bedrijfsopvolger in 10 jaar tijd voldoende vermogen opbouwen om het bedrijf over te nemen en te ontwikkelen tot een goed renderend bedrijf. In de toekomst wordt bedrijfsovername alleen maar moeilijker. De bedrijven worden kapitaalintensiever, terwijl de kosten stijgen en de opbrengsten dalen. Daardoor kan vaak moeilijker voorzien worden in de inkomsten voor zowel ouders als opvolger. Een mogelijkheid is om een neventak te beginnen: dat geeft extra arbeid en inkomsten. Maar niet voor alle bedrijven is dat een oplossing. Om toch voldoende vermogen op te bouwen kan de bedrijfsopvolger de eerste jaren een baan buitenshuis erbij te nemen. Dat verbreedt bovendien het blikveld. Maar gedurende het verloop van de maatschap wordt het steeds belangrijk om de aandacht volledig op het eigen bedrijf te richten. Na de overname sta je er ten slotte alleen voor en dan moet je het bedrijf in de vingers hebben.

Jongeren zien toekomst in.....

Spaarregeling uit inkomsten binnen en buiten het bedrijf

In de toekomst bestaat er ook een "loonspaarregeling" voor (aankomende) ondernemers. Een aankomende ondernemer kan belastingvrij sparen en het geld inzetten voor de bedrijfsovername zonder dat er inkomstenbelasting wordt betaald. Om er voor te waken dat niet iedereen zich opwerpt als startend ondernemer, wordt het startkapitaal in het bedrijf vastgezet. Zo deelt de bedrijfsopvolger mee in het bedrijfsrisico. De regeling geldt voor zowel het spaarkapitaal uit bedrijfsinkomsten als voor inkomsten buiten het bedrijf.

Financieringslasten na bedrijfsovername in relatie tot bedrijfsontwikkeling

Het eigen vermogen is nooit voldoende om het bedrijf volledig te kunnen financieren. Een bezoek aan de bank is voor de bedrijfsopvolger onontkoombaar. Jonge ondernemers die net het bedrijf hebben overgenomen hebben daarom te kampen met hoge financiële lasten, vanwege rente en aflossing. De financiële ruimte voor nieuwe investeringen is dan klein, terwijl de snelle ontwikkelingen in de land- en tuinbouw daar wel om vragen. Neem bijvoorbeeld investeringen in milieu, dierenwelzijn, schaalvergroting, productveiligheid of het opzetten van een neventak. Een zware last voor de bedrijfsopvolger zijn de hoge kosten voor productierechten. De bijzondere positie van de jonge ondernemer wordt nog versterkt doordat hij of zij in de eerste jaren na de bedrijfsovername nauwelijks winst maakt. Daardoor kunnen jonge ondernemers nauwelijks profiteren van aftrekposten voor de inkomstenbelasting.

Jongeren zien toekomst in.....

Regeling Durfkapitaal

Een rijke suikertante of -oom die tegen een zacht prijsje geld wil uitlenen, blijft in de toekomst een mogelijkheid voor de jonge ondernemer om goedkoop aan geld te komen. Het NAJK ziet daarom dat de Tante-Agaathregeling, die particulieren in de gelegenheid stelt om zich op te stellen als suikertante, ook in de toekomst aantrekkelijk blijft. Het NAJK ziet tevens toekomst in de bancaire versie van deze regeling.

Lastenverlichting graag, maar dan ook voor jongeren

In de toekomst worden bij fiscale maatregelen die de lasten van agrarische ondernemers verlichten, standaard aanvullende regelingen voor jongeren ingesteld. Op die manier wordt voorkomen dat jongeren in een zwakkere concurrentiepositie belanden. Directe subsidies en premies zijn na de bedrijfsovername veel effectiever dan fiscale maatregelen. Ook de blijvende mogelijkheid van grond pachten geeft in de toekomst verlichting van financiële lasten.

Voorlopers op milieu, natuur en dierenwelzijnextra rentevoordeel

De samenleving stelt eisen aan de land- en tuinbouw. Dat vraagt om investeringen. In de toekomst krijgen startende ondernemers een extra rentevoordeel op leningen voor zogenaamde "groene investeringen" (milieu, dierenwelzijn en agrarisch natuurbeheer), zodat zwaar gefinancierde jongeren meer mogelijkheden hebben om te voldoen aan de wensen van de samenleving.

Meewerkaf trek zonder uitbetaling

De partners van jonge agrariërs werken mee op het bedrijf. Hoe de beloning van deze arbeid wordt geregeld is een kwestie van onderling overleg. In veel gevallen wordt er gebruik gemaakt van de meewerkaf trek. De arbeid van de partner wordt fiscaal beloond in de vorm van een extra aftrekpost voor de ondernemer, maar niet uitgekeerd in geld. De regeling doet weinig recht aan de inbreng van het werk van de partner. Een ander nadeel is dat de partner een zwakke juridische positie heeft. Wanneer de uren die de partner werkt niet geregistreerd worden, kan er bij arbeidsongeschiktheid en zwangerschap geen aanspraak gemaakt worden op een arbeidsongeschiktheidsuitkering of een uitkering voor zwangerschapsverlof (WAZ). Dit benadeelt het gehele bedrijf.

Jongeren zien toekomst in.....

Loon naar Werken

Als de partner kiest voor het bedrijf, dan kiest het bedrijf voor een goede beloningsvorm. Dat kan via loondienst of door schriftelijke afspraken over een reële arbeidsbeloning. Bij loondienst gaat het om een gewoon arbeidscontract, bij reële arbeidsbeloning verricht de partner afgesproken arbeid voor een overeengekomen uurtarief. Beide beloningsvormen zijn voor de partner gelijkwaardiger dan de meewerkaf trek. In de toekomst worden deze beloningsvormen fiscaal aantrekkelijker gemaakt dan de meewerkaf trek. Andere partners kiezen voor medeondernemerschap. De winst gaat dan naar beide ondernemers. De partners werken samen op basis van gelijkwaardigheid, beide ontvangen een inkomen en beide maken gebruik van de verschillende faciliteiten voor zelfstandig ondernemers.

➤ **Bedrijfsovername: "Sociaal"**

Vanzelfsprekendheid kan tot verkeerde keuzes leiden

Natuurlijk neem ik het bedrijf van mijn ouders over". Nog steeds is voor veel jongeren en ouders het een vanzelfsprekendheid dat de zoon het bedrijf overneemt. De dochter als bedrijfsopvolger ligt al minder in de verwachtingen. Door die vanzelfsprekendheden wordt er soms onvoldoende gekeken of het bedrijf wel voldoende toekomstperspectieven heeft. Ook blijven andere (scholings-) mogelijkheden voor de potentiële opvolger soms buiten beeld. Wanneer een partner in het spel komt, spelen veel van dezelfde vanzelfsprekendheden een rol. De partner werkt mee op het bedrijf, trouwt en gaat in maatschap.

Jongeren zien toekomst in.....

Opvolger én partner kiezen bewust

Zowel bedrijfsopvolger als partners maken in de toekomst bewuste keuzes. Wil ik het bedrijf overnemen? Heeft het voldoende perspectief? Wil ik eerst een andere opleiding volgen? Als dochter kan ik net zo goed het bedrijf overnemen als mijn broer! Wat betekent het precies om met een boer of tuinder te trouwen? Hoe regel ik mijn beloning, wanneer ga ik in maatschap of hoe lang blijf ik buitenshuis werken? Allemaal vragen en gedachtes die ruim vóór de daadwerkelijk overname aan bod komen. De jongeren worden daarin ondersteund door cursussen.

Jonge agrarische vrouwen maken hun keuze op grond van hun eigen behoeften en ontwikkeling, en niet meer vanwege vanzelfsprekendheden die voortkomen uit tradities. Een zelfstandig beloning voor het werk dat ze verrichten en goede sociale verzekeringen zijn de normaalste zaak van de wereld.

Kijk buiten het erf!

Voor aankomende bedrijfsopvolgers is het in de toekomst een vanzelfsprekendheid om eerst eens een tijdje buiten het eigen bedrijf te kijken. Zij laten zich in hun schoolkeuze niet alleen leiden door het toekomstbeeld van bedrijfsopvolging. Een stage in binnen- of buitenland of tijdelijk werk in een geheel andere sector vergroot de mogelijkheden om al dan niet bewust te kiezen voor het ouderlijk bedrijf. Bovendien draagt het bij aan het ondernemerschap van later.

Je werkt om te leven

Bewuste keuzes maak je niet alleen over het soort werk dat je kiest, maar ook over de tijd en energie die je daar in wil steken. Vrije tijd, aandacht voor het gezin en andere hobby's zijn waardes die agrarische jongeren in de toekomst beter kunnen afwegen met de voor- en nadelen van hard werken. Cursussen zijn een geschikt middel om dat doel te bereiken.

Jongeren signaleren...

Generatiekloof kan bedrijfsontwikkeling stagneren

Jongeren willen vooruit en ouderen zijn vaak behoudend. Het is misschien een clichébeeld, maar gedurende de samenwerkingsperiode ontstaan vaak conflicten over verschillen in toekomstplannen en onduidelijkheid over zeggenschap. En omdat privé en zakelijk in een bedrijfsovername door elkaar lopen, kunnen deze conflicten leiden tot grote spanningen binnen het gezin. Hoe langer de maatschapperiode duurt, hoe meer problemen dat geeft. Het NAJK constateert dat in de begeleiding van de bedrijfsovername te weinig aandacht is voor deze problemen. Financieel kan alles geregeld zijn, maar als ouders en bedrijfsopvolgers andere ideeën hebben, kan de bedrijfsontwikkeling flink stagneren.

Jongeren zien toekomst in.....

Aandacht voor samenwerking

In de toekomst begeleiden bedrijfsovernamevoorlichters niet alleen de "getallen", maar ook "de mensen" naar een succesvolle overname. Dat wil zeggen dat voorlichters de samenwerking tussen de generaties op een goede manier ter sprake kunnen brengen en bij signalering van conflicten een onafhankelijke adviseur inzetten. De kosten van dergelijke advisering zijn voor de betrokkenen geen drempel.

Cursussen voor jongeren én ouderen

In de toekomst zijn niet alleen overnamecursussen voor jongeren een vanzelfsprekendheid, maar ook voor de ouders die het bedrijf overdragen. Scholing in samenwerken en in gedeelde zeggenschap levert een bijdrage aan de bedrijfsontwikkeling. Ouderen hebben veel kennis en ervaringen, maar hebben vaak jarenlang naar eigen inzicht, zonder bemoeienis van buitenaf, hun bedrijf kunnen runnen.

➤ **Bedrijfsovername: "Gelijke behandeling"**

Jongeren zien toekomst in.....

Gelijke monniken, gelijke kappen

In de toekomst zijn er veel meer mogelijkheden om vanuit buiten de landbouw een bedrijf te beginnen. Jongeren die een bepaalde periode in maatschap hebben gezeten met bijvoorbeeld een oom of een buurman, kunnen aanspraak maken op dezelfde regelingen als de gangbare overnames.

➤ Markt en maatschappij: markt met beleid

Jongeren signaleren...

Volledige vrij markt zuivel, granen en rundvlees gevaar voor boereninkomen, productkwaliteit en landelijk gebied

De wereldhandelsvereenkomsten (GATT en WTO) en de hervormingen van het Europese landbouwbeleid zijn gericht op verdergaande liberalisering van de wereldmarkt. Op termijn moet de marktbescherming verdwijnen, is de gedachte. Hieronder geven de jongeren aan welke problemen zij zien in deze politiek.

Verlaging van de prijzen

De interne prijzen voor granen, zuivel en rundvlees worden verlaagd richting wereldmarktprijzen. Als compensatie daarvoor krijgen boeren inkomenstoelagen. Die inkomenstoelagen zijn echter onvolledig en worden op termijn afgebouwd. Bovendien versterken die toelagen de indruk dat boeren afhankelijk zijn van subsidies. Dat alles bij elkaar geeft de jonge boer weinig zekerheid voor de toekomst.

Dat de wereldmarktprijzen op termijn hoog genoeg zouden zijn voor een inkomen van de Europese boer is ongegrond. Dat heeft twee redenen. Ten eerste zijn er werelddelen waar de productie veel grootschaliger is en veel minder eisen bestaan op het gebied van milieu en dierenwelzijn. Ten tweede is de markt van zuivel, granen en rundvlees een eigenaardige markt. Het aanbod noch de vraag van deze producten reageert volgens de normale economische wetten op prijsdalingen. Als granen goedkoper worden gaan mensen nauwelijks meer brood kopen. Maar ook het aanbod zal niet dalen als gevolg van een lagere prijs. Elke individueel agrarisch ondernemer gaat bij een lagere prijs juist méér produceren om het inkomen op peil te houden. En de vrijgekomen grond van boeren die het niet redden wordt meteen opgekocht door zijn collega-boeren, om door middel van schaalvergroting de kostprijs te drukken.

Regio's worden onrendabel voor landbouw

Een volledig vrijgelaten agrarische markt zou kunnen leiden tot structureel lage prijzen. Als dat lang genoeg aanhoudt, zullen uiteindelijk hele regio's onrendabel worden voor landbouwproductie. Zo zijn binnen de vrije Europese markt al bepaalde delen in het Franse en Spaanse platteland leeggelopen. Bij een vrijere wereldhandel zullen ook in Nederland steeds meer regio's ongeschikt worden voor landbouw of bepaalde sectoren geheel verdwijnen.

Jongeren zien toekomst in.....

Marktregulering voorwaarde voor boereninkomen, milieuvriendelijke landbouw en betaalbaar EU-landbouwbudget. Het NAJK ziet een aantal mogelijkheden voor de EU om het boereninkomen op peil te houden en het Europese platteland voor leegloop te beschermen.

Bodemprijzen in de markt

Ten eerste blijft er in de toekomst een bodem in de prijzen voor Europees graan, rundvlees en zuivel. Daarmee wordt voorkomen dat de boeren overgeleverd zijn aan zeer lage en sterk wisselende wereldmarktprijzen. Dat prijsminimum is niet alleen voor de gangbare producten van groot belang, maar ook voor de speciaalproducten. De prijzen voor speciaalproducten dalen namelijk mee met de prijs van de gangbare producten: zo is meerprijs van biologische melk verbonden aan de prijsontwikkeling van gangbare melk.

Voor een gegarandeerde minimumprijs is een zekere mate van marktbescherming nodig tegen import van goedkoop graan, graanvervangers en zuivel. Overschotten worden voorkomen door het aanbod af te stemmen op de totale vraag binnen en buiten de EU. Aanbodregulering gebeurt middels melkquotering en braaklegging. Exporterend Nederland speelt in op de groeiende (koopkrachtige) vraag op de wereldmarkt door middel van kwaliteit of handelsafspraken en niet via exportsubsidies.

Door middel van marktregulering worden tegelijkertijd de kosten van het Europees landbouwbudget verlaagd. Er zijn tenslotte minder of geen inkomenstoelagen of exportsubsidies nodig. Bovendien wordt door marktregulering voorkomen dat exportsubsidies van Europees vlees, zuivel en graan leidt tot marktverstoring in ontwikkelingslanden.

Veel politici vinden de weg van marktregulering in tijden van liberalisering niet reëel. Politici denken echter in korte termijnen. Agrarische jongeren hebben hun hele leven nog voor zich en willen daarom een landbouwbeleid dat zekerheid geeft voor de toekomst. In het verleden heeft de "politieke slinger" van het landbouwbeleid vaker geslingerd tussen volledige afsluiting van de wereldmarkt en volledige liberalisering. In de VS tekenen zich de eerste signalen al af dat de slinger weer richting marktregulering gaat.

Consumer concerns

In de toekomst worden in de WTO minimumkwaliteitseisen gesteld aan de producten die op de Europese markt worden toegelaten. Die eisen gelden voor product en productiewijze. Dat wil zeggen dat in de WTO vastgelegd wordt dat het gerechtvaardigd is om import van hormoonvlees of van melk geproduceerd met het BST-hormoon, tegen te houden. Hetzelfde geldt voor kwaliteitseisen op het gebied van milieu en dierenwelzijn.

Productiewijzen waarover de Europese consument bezorgd is (consumer concerns) worden in de WTO gezien als rechtvaardig argument om de markt te beschermen. De minimum kwaliteits-eisen gelden in de toekomst voor alle producenten binnen de EU,

zodat er op dat vlak op de interne markt geen concurrentieverschillen bestaan.

Een alternatief voor het stellen van kwaliteitseisen, zou de verplichting van etikettering kunnen zijn. Dan wordt de keuze aan de consument gelaten. De ervaring leert echter dat het koopgedrag van de consument makkelijker wordt beïnvloed door de prijs dan door "het verhaal achter het product".

Toch wil de Nederlandse agrariër uitgaan van de kracht van zijn eigen product. Zo heeft de tuinder het voor elkaar gekregen om met het kwaliteitsproduct tomatomaat, weer een groot deel van de markt terug te winnen nadat de Duitse consument niet meer geïnteresseerd was in de gewone Nederlandse tomaat ("Wasserbombe"). Voor granen en zuivel ligt dit verhaal moeilijker, omdat het onderscheidend vermogen middels kwaliteit minder groot is. Toch zullen ook deze sectoren in de toekomst een maximale prijs halen uit de kwaliteit. Grootwinkelbedrijven hebben daarin een belangrijke rol: zij zijn overtuigd van de kwaliteit van het Nederlandse product (zie ook verderop: het succes van agrosiles...). Dat Europese grootwinkelbedrijven zich zo gaan opstellen blijkt al uit de actie van een aantal van die bedrijven om producten met genetisch gemanipuleerde grondstoffen uit de VS uit hun huismerk te weren.

Uitbreiding Europese Unie geeft uitdagingen en kansen

In de toekomst is de Europese Unie uitgebreid met Midden- en Oost-Europese landen. Agrarische jongeren zien dat als een positieve ontwikkeling. Internationale concurrentie binnen de Europese Unie houdt de kostprijs scherp en de uitbreiding vergroot het afzetgebied.

Het NAJK ziet in de uitbreiding geen reden om de prijzen voor granen en zuivel te verlagen. Ook de Oost-Europese landen kunnen niet concurreren tegen een wereldmarktprijs. De Oost-Europese consument zal in de toekomst meer gaan betalen voor zijn voedingsmiddelen. Maar ook het inkomen zal stijgen en door verbetering van de efficiency van de verwerkende industrie zullen hogere grondstofprijzen niet tot een evenredige stijging van de voedingsmiddelen leiden.

Inkomsten voor het landschap en agrarische natuur

In de toekomst zal de productie van een aantrekkelijk boerenlandschap veel duidelijker uitgedrukt worden in inkomsten voor de boer. Zie: efficiënt gebruik van de ruimte; verweving en landschapsbeurzen.

Niet-grondgebonden productie

Voor de niet-grondgebonden agrarische productie, zoals de veehouderij en de substraatteling in de glastuinbouw, werkt het prijsmechanisme beter dan voor granen, zuivel en rundvlees.

Jongeren zien toekomst in.....vervolg

Hoewel de overbekende varkenscyclus en de overproductie in groenten en fruit ook regelmatig tot problemen leiden. Voor deze producten zullen in de toekomst de minimumkwaliteits-eisen binnen Europa gelijk worden getrokken en moeten producten van buitenaf ook aan die eisen voldoen.

Jongeren signaleren...

Milieu en dierenwelzijn zijn in winkelschap van ondergeschikt belang

Jarenlang is geprobeerd om het milieu- en diervriendelijke product een gezicht te geven en op die manier een meerprijs te behalen. Eigenlijk is dit in Nederland alleen succesvol geweest bij scharrelvlees en scharreleieren en begint het succesvol te worden bij biologische producten (producten met eko-keurmerk). Bij die producten is het onderscheidend vermogen groot genoeg, om er een (forse) meerprijs voor te vragen. Door de meerprijs blijft het marktaandeel echter zeer gering (uitgezonderd scharreleieren). Initiatieven als het Agro-Milieukeur of Milieu Bewuste Teelt blijven kampen met de geringe herkenbaarheid voor de consument en het achterblijven van de meerprijs voor de producenten. Daar komt nog bij dat agrarisch Nederland een exportland is. Dat betekent dat het bewerken van de Nederlandse markt alleen, onvoldoende perspectief biedt voor de Nederlandse land- en tuinbouw.

Jongeren zien toekomst in.....

Milieu, dierenwelzijn en landschap krijgen een gezicht met beloning: Agro-smiles

De consument vindt in de winkelrekken naast de prijskrakers, nieuwe producten die zich onderscheiden met agro-smiles. Deze voedingsmiddelen zijn afkomstig van bedrijven die éxtra aandacht besteden aan de zorg voor natuur, milieu en dierenwelzijn. Daarin bestaan verschillende gradaties: bijvoorbeeld producten met een eko-keurmerk hebben 3 agro-smiles. En een product met Agro-Milieukeur: 2 agro-smiles.

Behalve dat die meerwaarde in de winkel goed gepresenteerd wordt is het sparen van agro-smiles erg aantrekkelijk. Met de gespaarde agro-smile-spaarpunten krijgt de consument kortingen op agro-smile producten en korting op agro-uitjes. Voorbeelden: boerderijcamping; excursies op bedrijven; 'land- en tuinbouw-souvenirs; landbouwkalender; poldersport; kaart voor agro-fiets of wandelroute; boekje over weidevogels; cd met plattelandsmuziek; vergaderruimte in boerenstal etc, etc.

Op alle producten met agro-smiles wordt bovendien verwezen naar internetpagina's waar informatie te vinden is over de bedrijven. Op die manier brengen agro-smiles de landbouw dichterbij de consument!! Om de wensen van de consument en

de samenleving op de voet te volgen nemen de land- en tuinbouworganisaties een "trendwatcher" in dienst die ervoor zorgt dat de "agro-smiles" producten blijven aansluiten bij het publiek.

Samenvattend: In de toekomst krijgt het kwaliteitsproduct een duidelijk gezicht. Producten met Agro-smiles zijn duidelijk herkenbaar en leveren punten op waarmee de consument op een leuke en voordelige manier kennis kan maken met de Nederlandse land- en tuinbouw. Met dit concept van "agro-smiles" wordt een groot aandeel van de consument en boer & tuinder bereikt. Dat geeft winst voor milieu, consument en boer & tuinder.

Succes van agro-smiles producten ligt in convenanten tussen producenten, maatschappelijke organisaties en grootwinkelbedrijven

Gezien de ervaringen met het Agro-Milieukeur en de Milieubewuste teelt kan een "agro-smile" concept alleen slagen als er een gemeenschappelijke verantwoordelijkheid voor wordt genomen. Dat wil zeggen dat er door middel van convenanten afspraken worden gemaakt over de inspanningen die door de verschillende partijen geleverd worden.

Maatschappelijke organisaties met hun miljoenenaanhang informeren hun leden en communiceren het belang van deze nieuwe markt voor milieu, natuur en dierenwelzijn.

Landbouworganisaties informeren en stimuleren hun leden om agro-smile producten te leveren. De derde belangrijke schakel zijn de grootwinkelbedrijven en veilingen. Zij zullen de producten goed presenteren. Ook de overheid heeft in het geheel een stimulerende rol. Het huidige convenant biologische varkenshouderij en ervaringen in Denemarken met biologische landbouw bewijzen dat een benadering met een gemeenschappelijke inzet prima werkt.

Nederland, exportland van kwaliteit

Om ervoor te zorgen dat de Nederlandse land- en tuinbouw zich niet uit de markt prijst door de eisen die aan de productie worden gesteld, zijn er in de toekomst Europese minimum kwaliteitseisen waar alle Europese boeren & tuinders aan moeten voldoen. Ook producten van buitenaf moeten daaraan voldoen. De overheid, maatschappelijke organisaties en landbouworganisaties hebben er gezamenlijk hard aan getrokken om de Europese richtlijnen tot stand te brengen. Daarnaast zal de Nederlandse land- en tuinbouw zich vooral richten op de kapitaalkrachtige exportgebieden. Agrarisch Nederland versterkt haar exportpositie door het oude concept van Vrouw Antje te vervangen door "Holland-agro-smiles"; daarmee wordt het verhaal achter het

Jongeren zien toekomst in.....vervolg

product mee geëxporteerd. Duitse consumenten kunnen met Agro-smiles bijvoorbeeld goedkoper op boerenvakantie naar Nederland of kunnen via Internet kennis maken met de Nederlandse bedrijven.

Jongeren signaleren...

Primaire producent staat zwak in afnemersmarkt

De agrarische productiekolom is een afnemersmarkt geworden. Door de concentraties van de grootwinkelbedrijven hebben die bedrijven veelal de macht om de prijs te bepalen. Boeren en tuinders hebben als individuele producenten een zwakke positie in die kolom. Coöperaties en veilingen bieden een tegenmacht, maar zijn niet altijd meer goed afgestemd op de eisen van de markt.

Jongeren zien toekomst in.....

Nieuwe vormen van coöperatie

In de toekomst hebben boeren en tuinders op velerlei verschillende manieren hun positie in de keten versterkt. Kernpunt daarbij is dat bestaande coöperaties en nieuwe afzetorganisaties van boeren & tuinders snel kunnen inspringen op signalen uit de markt. Bovendien hebben ze per marktsegment een sterke positie om voldoende prijsmarge naar zich toe te halen. In het bijzonder de tuinbouw profileert zich op dit moment al sterk met productspecifieke producentengroepen. Een deel van de intensieve veehouderij slaat ook die weg in.

Boeren & tuinders hebben bovendien een gelijkwaardige onderhandelingspositie opgebouwd ten opzichte van de grootwinkelbedrijven. De kartelvorming van grootwinkelbedrijven is door de Europese Commissie aan banden gelegd. Daarnaast schuift een deel van de agrarische primaire sector steeds verder op in de keten, richting de consument; wellicht tot aan een "boerensupermarkt" toe. Internet maakt het mogelijk om die "boerensupermarkt" zonder grote investeringen te verwezenlijken. De consument kan vanuit het computerscherm producten bestellen en tegelijkertijd "doorklikken" op het land- en tuinbouwbedrijf waar die producten vandaan komen.

➤ Markt en maatschappij: maatschappij met wensen

Jongeren signaleren...

Kritiek op land en tuinbouw blijft, ondanks vorderingen

Ondanks de enorme investeringen die de land- en tuinbouw al gedaan heeft in milieu en dierenwelzijn, hebben maatschappelijke organisaties kritiek op de productiewijze. Aan jonge agrariërs wordt aan de ene kant allerlei milieuvoorschriften opgedrongen, de investeringen leveren financieel niets op en aan de andere kant krijgen ze voor die investeringen geen maatschappelijke waardering. Daarom willen jongeren laten zien dat ze bereid zijn om meer zorg te besteden aan natuur, milieu en dierenwelzijn. Maar daar staat wel iets tegenover: de hogere kostprijs van het product willen boer & tuinder terug zien in de prijs van het product! En onderzoek moet erop gericht zijn om de verhoging van de kostprijs zoveel mogelijk te beperken.

Jongeren zien toekomst in.....

Productiewijze van land- en tuinbouw wordt algemeen gewaardeerd

Water: mest, gewasbescherming en waterbeheer

De land- en tuinbouw heeft een grote verantwoordelijkheid in het behouden en verbeteren van de waterkwaliteit. Het allergrootste deel van de waterafvoer loopt tenslotte via de agrarische grond. Een zorgvuldig gebruik van mineralen (mest) en gewasbeschermingsmiddelen heeft daarom hoogste prioriteit bij de agrarische jongeren.

Om zo'n groot mogelijk deel van de mest aan Nederlandse grond te kunnen relateren zijn er in de toekomst goede verwerkingsmogelijkheden, die de aanwending van dierlijke mest door akkerbouwers én wellicht ook voor glastuinders aantrekkelijk maakt (zie ook: van maximaal naar optimaal; meten is weten). Door het directe contact bij boer-boer contracten zijn veehouders direct aanspreekbaar op de kwaliteit van de mest. In de toekomst zijn daarom de juridische drempels voor boer-boer contracten afgebroken. Veehouders die hun mest niet aan grond kunnen relateren, omdat er in Nederland onvoldoende grond is, moeten hun mest kunnen exporteren of verbranden voor energiewinning.

Speerpunt van bij het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen is:

- *vermindering van afhankelijkheid*
- *gebruik van middelen met minste milieubelasting*

Dierenwelzijn

Op het gebied van dierenwelzijn hebben landbouwhuisdieren in de toekomst meer mogelijkheden om hun natuurlijk gedrag te uiten. Voorbeelden:

- Stimulering van weidegang in melkveehouderij (mestregeling moet dit niet tegenhouden)*
- Stalinrichting (voorbeelden: meer ruimte per dier, afleidingsmateriaal voor varkens; (Kraamhok voor zeugen naar Deens voorbeeld, waarbij de zeug losloopt en biggen kunnen vluchten onder "paddestoelen" als de zeug gaat liggen; waterbedden voor koeien);*
- Uitloopmogelijkheden en wroetmogelijkheden intensieve veehouderij (zie ook: dit hoofdstuk; wensen tegenstrijdig)*
- Minder geforceerde groei in pluimveehouderij (voorkomen van stressverschijnselen, trage groei en gezondheidsproblemen).*

Energie

Op het gebied van energie vervult vooral de glastuinbouw een belangrijke taak. In de toekomst worden gewasvariëteiten geteeld die minder energie nodig hebben. De gebruikte apparatuur is energiezuinig, er wordt bijvoorbeeld gewerkt met frequentiegeregelde pompen. In kassen gaat weinig warmte verloren omdat ze energiezuinig gebouwd zijn. De restwarmte en CO² van de industrie wordt maximaal gebruikt. En restwarmte die overdag vrijkomt wordt in een warmtebuffer voor 's nachts opgeslagen. Om maximaal van deze mogelijkheid gebruik te maken worden tuinbouwbedrijven in de toekomst geclusterd in concentratiegebieden

Voedselveiligheid

In de toekomst is er, na een brede maatschappelijke discussie en uitvoerig onderzoek, duidelijkheid over de gevolgen van genetische manipulatie. De maatschappelijke discussie bepaalt of en in welke mate genetische manipulatie wordt toegelaten. Maar te allen tijde moeten consumenten de mogelijkheid hebben om te weten of producten genetisch gemanipuleerde bestanddelen bevatten of niet, zodat de keuzevrijheid blijft bestaan. Belangrijk is ook dat patent op (genetisch gemanipuleerde) rassen verboden wordt. Dat maakt boeren volledig afhankelijk en leidt tot hoge prijzen voor uitgangsmateriaal (zaai- en pootgoed).

Het preventief gebruik van antibiotica in de veehouderij zal in de toekomst stukken minder zijn, zeker voor wat betreft de middelen die voor behandeling van mensen van belang zijn. Nieuwe fokprogramma's (zie: van maximaal naar optimaal; voorkomen is beter dan genezen) en stalsystemen verhogen de natuurlijke weerstand van de dieren.

Agrificatie

In de toekomst zijn veel kunststoffen vervangen door natuurlijke producten. Plastic tassen zijn gemaakt van afbreekbaar zetmeel en auto-onderdelen van hennep. Dit vergroot het groene imago van de akkerbouw en biedt die sector nieuwe kansen. Voorwaarde is natuurlijk dat de teelt milieuvriendelijk is.

Er is al veel onderzoek gedaan naar agrificatie en in onder andere Oostenrijk en Zuid-Amerika is er een redelijke markt voor agrificatieproducten. In Nederland wordt die markt in de nabije toekomst gestimuleerd. Dat kan door fiscale maatregelen (vergroening van het belastingstelsel), door onderzoek gericht op opbrengstverbetering en door convenanten met bijvoorbeeld MacDonalds. Uiteindelijk zullen agrificatieproducten hun kracht bewijzen doordat zij de kosten voor afvalverwerking sterk verminderen. De producten kunnen tenslotte zo de composthoop op.

Helderheid voor de consument

De consument is in de toekomst verzekerd van de voedselveiligheid en de wijze van produceren door middel van kolomcertificering. Dat wil zeggen dat bij de certificeringorganisatie alle grondstoffen, van "zaadje tot karbonaadje" én de wijze van produceren bekend zijn. Een andere mogelijkheid is dat op de verpakking alle verantwoordelijke bedrijven worden genoemd. In de glastuinbouw wordt het nu al steeds gebruikelijker om op de dozen zowel de teler als het verpakkingsbedrijf te noemen (ketenintegratie). De primaire producent heeft een belangrijke stem in de vaststelling van de certificeringvoorwaarden (zie Markt met beleid; nieuwe vormen van coöperatie).

Jongeren zien toekomst in.....

Maatschappelijke afweging tussen milieu en dierenwelzijn

Om te voorkomen dat milieu-investeringen teniet worden gedaan door later gestelde eisen aan dierenwelzijn of andersom hebben landbouworganisaties, maatschappelijke organisaties en overheid gezamenlijk een afweging gemaakt tussen de verschillende doelstellingen. Daarvoor wordt gebruik gemaakt van de kennis en ervaringen van boeren.

Wensen samenleving vragen om nieuwe kennis

Het omzetten van de wensen van de samenleving in een economisch aantrekkelijke markt is een belangrijke voorwaarde voor verandering. Maar dat is niet alles. De nieuwe wijze van produceren moet ook aansluiting vinden bij de ideeën die boeren en tuinders hebben over een goede landbouwpraktijk. Jongeren staan over het algemeen open voor vernieuwingen, maar er is veel ondersteuning in onderzoek, voorlichting & onderwijs nodig

Jongeren zien toekomst in.....vervolg

om geïntegreerde gewasbescherming, nauwkeurig mineralenmanagement, nieuwe veehouderijsystemen en energiezuinige teelt in de vingers te krijgen.

➤ Markt en maatschappij: overheid die stimuleert

Jongeren signaleren...

Huidig milieubeleid vermindert draagvlak boeren en tuinders

Het huidige milieubeleid is niet stimulerend. Soms zijn milieumaatregelen tegenstrijdig met elkaar of is het doel onduidelijk. Het draagvlak voor milieumaatregelen is bij veel boeren en tuinders daardoor afgenomen. Te makkelijk wordt geroepen dat de vervuiler moet betalen en dat premies voor goed gedrag dus uit den boze zijn. Maar als "de-vervuiler-betaalt-benadering" het draagvlak ondermijnt, omdat agrariërs hun meerkosten niet kunnen doorberekenen, levert die benadering niets op voor het milieu. Met het stimuleringskader probeert het ministerie van LNV een stimulans in haar beleid in te bouwen. De regeling is echter alleen gericht op een zeer kleine groep koplopers, waarvan verwacht wordt dat die zeer kundig zijn in het schrijven van projectvoorstellen.

Jongeren zien toekomst in.....

Stimulerend beleid werkt!!

In de toekomst werkt de overheid sturend door middel van een beleid dat doelgericht, bedrijfsgericht, stimulerend en economisch haalbaar is. Dat wil zeggen dat iedere individuele ondernemer moet voldoen aan milieudoelen, die hij of zij op eigen wijze kan bereiken. Degenen die verder gaan dan de minimumeisen worden beloond, de 'knoeiërs' krijgen een heffing. Een goed voorbeeld dat dit kan werken is het systeem dat waterleidingbedrijven gebruiken in waterwingebieden. Uit die projecten blijkt dat een premie uitdagend werkt en tot betere milieuprestaties leidt. In de glastuinbouw wordt geëxperimenteerd met Bedrijfs Milieu Plannen. Met dit flexibele systeem kunnen tuinders hun milieudoelstellingen afstemmen op de sterke en zwakke punten van hun bedrijf. In de toekomst vinden agrarische ondernemers het ook normaal om elkaar onderling aan te spreken op hun verantwoordelijkheden ten aanzien van milieu en dierenwelzijn.

➤ Kennis en onderzoek: van maximaal naar optimaal

Jongeren signaleren...

Eenzijdige kennis gericht op productieverhoging maakt de sector kwetsbaar

Kennis onderzoek & technologie zijn sterke troeven van de Nederlandse land- en tuinbouw. Maar de eenzijdige aandacht op "meer en goedkoop" heeft de Nederlandse agrarische sector kwetsbaar gemaakt, doordat items als voedselveiligheid, milieu en dierenwelzijn in het gedrang zijn gekomen. Bovendien geven de milieu- en ruimte beperkingen de Nederlandse land- en tuinbouw minder mogelijkheden om alleen op prijs te concurreren. "Meer en goedkoop" is daarom in de toekomst niet meer dé leidraad zijn voor kennis & onderzoek. De kwaliteit van het product én de kwaliteit van de productiewijze (milieu, natuur & dierenwelzijn) wordt voor Nederland steeds belangrijker om zich internationaal te onderscheiden.

De Nederlandse tuinbouw heeft die omslag al voor een deel gemaakt. Als gevolg van de Duitse kritiek op de "smakeloze tomaat" (de "Wasserbombe") is de tuinbouw overgestapt op kwaliteitsproducten zoals trostomaten en op biologische gewasbescherming. Ook de varkenshouderij zoekt naar mogelijkheden om varkensvlees tot meerwaarde te brengen. Daar is gemoderniseerde kennis & onderzoek voor nodig, waarin aandacht is voor kwaliteit én voor economisch rendement.

Jongeren zien toekomst in.....

Voorkomen is beter dan genezen

In de gemoderniseerde kennis en onderzoek is vergroting van de natuurlijke weerstand van plant en dier tegen ziektes & plagen een belangrijk aandachtspunt. Meer weerstand leidt tot minder gebruik van gewasbeschermingsmiddelen, antibiotica en andere diergeneesmiddelen.

Vergroting van de natuurlijke weerstand kan op verschillende manieren:

In veredeling- en fokprogramma's wordt gericht geselecteerd op natuurlijke weerstand en resistentie tegen ziektes & plagen. Voorbeelden: In de aardappelteelt is het huidige succes van aardappelmoehedresistente gewassen in de toekomst verder uitgebouwd. Bovendien is er succes geboekt in de veredeling van phytophthora-resistente gewassen, iets dat op dit moment nog nauwelijks gebeurt. In de pluimveehouderij worden kuikens niet alleen gefokt op groei, maar ook op weerbaarheid om gezondheidsproblemen te voorkomen.

- *In fokprogramma's wordt ook rekening gehouden worden met aangepaste hoorn- en snavelgroei en vermindering van agressief gedrag. Op die manier is afbranding van snavels en koehoorns niet altijd meer noodzakelijk.*
- *Rol van biotechnologie: zie Markt en Maatschappij; voedselveiligheid.*
- *De boer en tuinder regelen de groei- en leefomstandigheden van plant en dier op zo'n manier dat plant en dier het minst vatbaar zijn voor ziektes & plagen, terwijl toch een hoge productie wordt bereikt. Voor de veehouderij is het stalklimaat (licht, ventilatie en ruimte) van groot belang, voor de glastuinbouw het kasklimaat en voor de open teelten de bodemgesteldheid. Mestbewerking kan de kwaliteit van de bodem en de conditie van de planten positief beïnvloeden.*
- *In de plantaardige sector wordt maximaal gebruik gemaakt van vruchtwisseling om grondgebonden ziektes te voorkomen. Jaarlijkse grondruil met bijvoorbeeld veehouders vergroot die mogelijkheden. In de bollenteelt gebeurt dat op dit moment al.*

*Meten is weten en maakt snel en precies ingrijpen mogelijk
Meten en gericht ingrijpen is in de toekomst ingeburgerd bij boeren en tuinders.*

Voorbeelden zijn:

- *In de veehouderij zijn bemesters voorzien van een "elektronisch oog" die de mineralentoestand van de grond meet en de bemesting daarop aanpast.*
- *Ook wordt gebruik gemaakt van satellietbeelden om de bemestingtoestand of ziektebrandhaarden te bepalen. Die gegevens worden gekoppeld aan de bemestings-, zaai- of spuitcomputer.*
- *In de akkerbouw en vollegrondsgroente wordt gebruik gemaakt van weerpalen om het microklimaat van het gewas te bepalen en het bespuitingsprogramma (dosering en tijdstip) op af te stemmen.*
- *De boer en tuinder hebben de vaardigheid om, om te gaan met de grote hoeveelheid informatie die hij tot zijn beschikking krijgt. Het onderwijs en de voorlichting speelt hierin een belangrijke rol.*
- *Precies bemesten kan op dit moment het beste met kunstmest. Maar door goede verwerking van dierlijke mest, kan in de toekomst ook de dierlijke mest nauwkeurig aangewend worden.*

Jongeren zien toekomst in.....vervolg

Gebruik maken van natuurlijk evenwicht en natuurlijke vijanden

In de toekomst maken ook de open teelten gebruik van de ervaringen uit de glastuinbouw en de fruitteelt op het gebied van het inzetten van natuurlijke vijanden bij de bestrijding van ziektes & plagen Ook in de veehouderij kan hier gebruik van gemaakt worden: zwaluwen vangen vliegen en uilen muizen; beiden ziekte-overbrengers.

Jongeren signaleren...

Afzet is geen vanzelfsprekendheid

In de toekomst is er steeds minder zekerheid over een gegarandeerde en langdurige afzet van de producten. Zoveel mogelijk produceren van een zelfde product levert niet altijd meer het beste bedrijfseconomische resultaat op.

*Corine Jansen: „Wie kunnen er beter het imago van de agrarische sector verbeteren dan de agrariërs zelf. Het Nationaal ontbijt was een prachtige manier om een breed publiek op een positieve manier in contact te brengen met agrarische producten en ze te vertellen over de manier waarop deze worden geproduceerd.”
(Uit: Binder 6, jrg. 17)*

Jongeren zien toekomst in.....

Voelsprietten in de samenleving en op de markt

De kennis van de boer & tuinder houdt niet op bij het erf. In de toekomst weet iedere agrarisch ondernemer hoe het product in de markt staat en hoe het bedrijf in de samenleving staat. Vraag de markt om mager vlees of om vleespakketten die thuis worden gebracht? Hoe moet ik mijn productie en afzet daarop afstemmen? Wat levert dat me extra op? Weegt dat op tegen de extra arbeid? Ook aandacht voor promoting door middel van open dagen, presentatie van de producten & bedrijf via Internet of brochures, is kennis die de boer & tuinder midden in de samenleving plaatst. Vooral in het onderwijs wordt aandacht besteed aan deze managementkwaliteiten.

➤ Kennis en onderzoek: privatisering remt omslag van kennis en onderzoek

Jongeren signaleren...

Privatisering remt omslag

Onderzoek en voorlichting worden steeds verder geprivatiseerd. De inkomsten moeten uit de markt komen. Probleem is echter dat de vraag naar nieuwe productiewijzen, zoals geïnte-

greerde gewasbescherming, niet direct uit de markt komt. Het zijn slechts de voorlopers die daar om vragen en niet de grote groep van boeren & tuinders.

Daar komt nog bij dat de privatisering van het onderzoek heeft geleid tot sluiting van regionale proefstations. Dat terwijl in de toekomst steeds meer bedrijfsspecifieke kennis nodig is, om optimaal in te kunnen spelen op de lokale omstandigheden.

Tenslotte zijn door de privatisering de onderzoeksinstituten meer aangewezen op opdrachtgevers met geld, ook wel de 'derdegeldstroom' genoemd. De overheid en primaire sector hebben daarmee de sturing van kennisontwikkeling voor een deel uit handen gegeven. De overheid probeert koplopers te ondersteunen door middel van de subsidieregeling "Stimuleringskader". Een al langer bestaand probleem van onderzoeksinstituten is dat de kennis vaak niet in samenwerking met de praktijk ontwikkeld wordt, waardoor het vaak niet toepasbaar is.

Jongeren zien toekomst in.....

Overheid en sector geven sturing aan onderwijs, onderzoek & voorlichting

Overheid en sector geven sturing aan onderwijs, onderzoek & voorlichting In de toekomst is onderzoek & voorlichting weer de sterkste troef van de Nederlandse land- en tuinbouw. De kennisinstituten hebben, dankzij sturing en investering door sector en overheid, de Nederlandse land- en tuinbouw op een beslissende voorsprong gebracht op het gebied van kwaliteit van het product en productieproces (milieu, natuur & dieren-welzijn). De gemoderniseerde kennis is onder een grote groep boeren en tuinders verspreid, omdat het (deels) collectief betaald wordt en omdat de nieuwe productiewijze economisch renderend is. Ook op het gebied van agrificatie heeft de Nederlandse landbouw een inhaalslag gemaakt: zie Maatschappij met wensen; agrificatie.

Bedrijfsspecifieke kennis staat centraal

In de toekomst vindt onderzoek veel meer plaats op regionaal en bedrijfsniveau, dat toegankelijk is voor de boer en tuinder. De kennis en ervaringen van boeren worden betrokken in het onderzoek. Het overbrengen van de nieuwe kennis gebeurt met name in studieclubs. Het zijn niet meer de gestandaardiseerde methodes en voorschriften die de boventoon voeren, maar bedrijfsgericht begeleiding die het goedkoopst is uit te voeren door middel van professionele begeleiding van studieclubs. Die studieclubs kunnen goed dienen om nieuwe onderzoeksopdrachten te formuleren. Gebruik van internet kan bovendien een goede aanvulling zijn, om gegevens van elkaar uit te wisselen en op de hoogte te blijven van de nieuwste informatie.

➤ Het landelijk gebied: “efficiënt gebruik van de ruimte”

Jongeren signaleren...

Onvoldoende inpassing in bestaand gebruik van het landelijk gebied

De hoge grondprijzen worden grotendeels veroorzaakt door het toenemende persoonsvervoer, recreatie, woningbouw, transport en uitbreiding van het natuurareaal. In de uitvoering van deze projecten wordt onvoldoende onderzoek gedaan naar de bestaande situatie van het landgebruik. Zo wordt niet zeldzaam natuur ontwikkeld op de meest vruchtbare gronden en bij de planning van bebouwing wordt niet gekeken of land opgekocht wordt van een stoppende of een jonge boer. Een ander voorbeeld is de Betuwelijn: hoewel een goede infrastructuur voor de land- en tuinbouw van levensbelang is, is er in het geval van de Betuwelijn onvoldoende gekeken naar alternatieven zoals transport over water of onder de grond. Of neem de beslissing over de Hoge Snelheids Lijn (HSL) door het Groene Hart. Vanwege de hoge kosten wordt deze lijn maar gedeeltelijk onder de grond gelegd. De natuur en de landbouw in het Groene Hart wordt daardoor toch nog verstoord. Het verlies voor de natuur wordt elders gecompenseerd, waardoor de landbouw in feite dubbel moet betalen. Een laatste voorbeeld van beleid dat leidt tot inefficiënt grondgebruik is het gemeentelijk industriebeleid. Uit onderzoek van het Centraal Planbureau blijkt dat gemeentes elkaar beconcurreren als aantrekkelijke vestigingsplaats voor industrie. De grond wordt 'in de aanbidding' gedaan, waardoor industrieën inefficiënt met de ruimte omgaan.

Jongeren zien toekomst in.....

Boeren worden eerder betrokken worden bij plannenmakerij in de toekomst sluiten nieuwe streekplannen beter aan bij de wensen en toekomstplannen van boeren. Agrariërs worden eerder betrokken in de plannen van het gebied. De provincies en de gemeentes hebben daar een belangrijke rol in. Zij geven in een vroeg stadium duidelijkheid over de plannen en de agrariërs worden direct betrokken bij de verdere ontwikkeling.

Vereenvoudiging van landinrichting maakt het in de toekomst mogelijk om door middel van grondruil de verdeling van het land beter af te stemmen op toekomstige bestemmingen. In Brabant zijn al experimenten met deze zogenaamde "groene-grondruil", waarmee dure en langdurige landinrichtingsprojecten worden voorkomen. Het is ook een taak van de boeren & tuinders zélf, om op tijd hun stem te laten horen. Met het project "Puzzelen met de Ruimte" maakt het NAJK de jongeren bewust van de ontwikkelingen in de omgeving en de van de invloed die ze kunnen hebben.

Compacte stedenbouw en slim transport

In plaats van ieder keer 'een weilandje erbij' te nemen, met ruim opgezette nieuwbouwwijken en industrieterreinen, komt in de toekomst veel meer nadruk op compacte stedenbouw.

Jongeren zien toekomst in.....vervolg

Vernieuwing en renovatie van bestaande stadsdelen krijgen voorrang. In de bestemmingsplannen en industrievestigingsbeleid van gemeentes wordt daar rekening mee houden. Gemeentes maken afspraken over vestiging van industrie, om te voorkomen dat concurrentie hierin leidt tot 'uitverkoop van industrieterreinen'. Een dergelijke uitverkoop leidt tot inefficiënt gebruik van grond.

Voor transport wordt in de toekomst veel meer gebruik gemaakt van de mogelijkheden van waterwegen en transport onder de grond, bijvoorbeeld containertunnels. Efficiënt gebruik van de ruimte mag wat kosten, want de investeringen in bijvoorbeeld ondergrondtransport, verdient zich terug via minder hoge grondprijzen en blijvende ruimte voor de ontwikkeling van land- en tuinbouw.

De Markerwaard

Inpoldering van de Markerwaard geeft verlichting op de grondmarkt. Niet alleen de landbouw kan hiervan profiteren, maar ook andere functies zoals transport en recreatie.

Jongeren signaleren...

Extensivering zegt niets over milieuwinst

Minder intensief boeren zou volgens sommigen milieuwinst opleveren. Dat zou betekenen: minder vee op een hectare en meer land voor een akkerbouwer voor een ruimere vruchtwisseling. Het aangekondigde nitraatbeleid zal er toe leiden dat er subsidies worden uitgekeerd om veehouderij bedrijven te verplaatsen, met als gevolg dat de grondprijs stijgt. In een klein land als Nederland is een extensief gebruik van de grond zeer inefficiënt, terwijl het voor het milieu niet nodig is.

Jongeren zien toekomst in.....

Veehouderij grondgerelateerd

Een goed gebruik van mineralen staat garant voor schoon water. Een beperking van het aantal grootvee-eenheden per hectare is niet noodzakelijk. Het is wel wenselijk dat (groepen) veehouders directe langdurigemestleverings-contracten hebben met (groepen) akkerbouwers of andere grondeigenaren. Op die manier is al het vee in de toekomst gerelateerd aan grond.

Uitruil van grond

Voor een ruimere vruchtwisseling in de akkerbouw en de vollegrondsgroenteteelt maken akkerbouwers in de toekomst veel meer gebruik van de mogelijkheid om grond met melkveeouders

Jongeren zien toekomst in.....vervolg

jaarlijks te ruilen. Op deze manier verlaagt de akkerbouwer de ziektedruk. Dat gebeurt nu al in de bollenteelt. Vanzelfsprekend is dat niet in alle regio's een mogelijkheid.

Jongeren signaleren...

Grootschalige natuurprojecten niet effectief

Jonge boeren willen niet tornen aan de natuurdoelstellingen van de Nederlandse overheid, maar vinden het niet wenselijk om in Nederland veel grootschalige natuurprojecten te ontwikkelen. Het argument dat Nederland daartoe internationaal verplicht is, is aanvechtbaar. Volgens het Centrum voor Landbouw en Natuur (CLM) heeft Nederland op dit moment in vergelijking tot andere landen een groot areaal natuurgebied. Grootschalige natuurprojecten bemoeilijken het inpassen van de natuurdoelstellingen in het bestaande landgebruik, werken grondprijsopdrijvend en leiden ertoe dat het geld in opkoop van grond wordt gestoken in plaats van in het beheer. Bovendien verdwijnt met de aanleg van natuurprojecten niet zelden een waardevol, eeuwenoud en gevarieerd boerenlandschap.

Jongeren zien toekomst in.....

Verweving en regionale landschapsbeurs

In de toekomst is een groot deel van de natuurdoelstellingen gehaald door verweving van landbouw en natuur. Op zogenaamde "regionale landschapsbeurzen" komen vraag en aanbod van natuur & landschap bij elkaar.

De diensten (bijv. aantal meters houtwallen, aantal broedsels weidevogels, foeragegelegenheid voor trekvogels) worden 'vermarkt' onder iedereen die daar brood in ziet, zoals natuurbeheerders en boeren.

Natuurverenigingen of milieucoöperaties dienen als aannemer voor een groep boeren. Op die manier wordt de productie en waarde van een aantrekkelijk boerenlandschap veel duidelijker uitgedrukt in inkomsten voor de boer.

Het Europese, nationale en regionale budget voor landschap en natuur wordt beheerd en toegekend door de regionale landschapsbeurs. De beheerders van die beurzen koppelen het budget aan de wensen van burger, gemeente en provincie. De beurs vormt ook het 'loket' voor alle stimuleringsmaatregelen op het gebied van plattelandsvernieuwing.

Lage grondmobiliteit

Een deel van de boeren die gestopt zijn verkopen het land niet direct, vanwege de binding die ze ermee hebben, of omdat ze willen speculeren. Vaak wordt dat land ook niet verpacht aan jongere boeren. De bedrijfsbeëindiger verdient met weinig werk, meer aan het weiden van paarden of grasland hooien. Daarnaast zijn er ook jongere boeren die niet meer actief zijn, maar het land aanhouden. Zij verleen hun quotum, laten paarden weiden en gaan zelf buitenshuis werken. Een andere oorzaak van de lage grondmobiliteit is de 'stroperigheid' van bestemmingsplannen, het gebrek aan geld om verplaatsingen van bedrijven te betalen en de fiscale ontmoediging om te emigreren. Dat terwijl herstructureringsplannen van de glastuinbouw en de ruimtelijke herindeling van andere sectoren tot doel hebben het milieu te ontlasten en de natuur meer ruimte te geven.

Jongeren zien toekomst in.....

Fiscaal maatregelen of waarde grond vastzetten bij bedrijfsbeëindiging

Er zijn verschillende mogelijkheden om speculatie met grond tegen te gaan. Doel is dat niet-actieve boeren, gestimuleerd worden om hun grond te verkopen of te verpachten. Speculatie met grond kan voorkomen worden door andere beleggingsvormen fiscaal aantrekkelijker te maken. Een andere mogelijkheid is de prijs van grond bij bedrijfsbeëindiging vast te leggen. Met beide maatregelen hebben bedrijfsbeëindigers in de toekomst nog de kans om uit emotionele overwegingen een deel van het land aan te houden, maar wordt hij of zij ontmoedigd al het land aan te houden.

Ieder gebied heeft ontwikkelingsperspectief

De glastuinbouw heeft in de toekomst haar concurrentiepositie verstevigd en haar mogelijkheden voor efficiënt energiegebruik volledig benut, doordat zij geconcentreerd is in een aantal gebieden. Concentratie bevordert gebruik van restwarmte van industrie, maakt efficiënt transport mogelijk en is beter inpasbaar in het landelijk aanzicht. In de toekomst heeft iedere regio zijn eigen ontwikkelingsmogelijkheden voor bedrijfsontwikkeling. In het ene gebied zal dat schaalvergroting zijn en in het andere gebied bijvoorbeeld toerisme, agrarische natuurbeheer of educatie. Bestemmingsplannen, vergunningen en stimuleringsregelingen zijn daarop afgestemd. Een bedrijf zal in de toekomst dus nooit meer "volledig op slot" zitten. Jongeren zien onteigening niet als middel om regio doelstellingen ten aanzien van landgebruik te behalen. Dit middel vergroot tegenstellingen tussen sectoren.

Jongeren zien toekomst in.....vervolg

Emigreren is een kans

In de toekomst zijn er voldoende ontwikkelingsmogelijkheden in Nederland. Toch zal een deel van de, vooral jonge boeren, in het buitenland meer uitdagingen zien. Het NAJK vindt dat die jongeren die kans moeten krijgen. Zij komen bij emigratie in een lagere belastingschaal dan nu het geval is, waardoor ze minder hoeven af te dragen aan de fiscus. Verplaatsing van bedrijven binnen Nederland worden tenslotte ook niet belast. Het fiscaal aantrekkelijker maken van emigratie vergroot de toekomstmogelijkheden van jongeren en geeft in Nederland meer ruimte op de grondmarkt.

Jongeren signaleren...

Leefbaarheid van het platteland

De laatste decennia zijn de voorzieningen op het platteland, zoals scholen, openbaar vervoer, kinderopvang, winkels en openbare bibliotheken, hard achteruit gegaan. Dat heeft niet alleen gevolgen voor boeren en tuinders, maar voor alle inwoners en ook dagjesmensen. Daarmee zijn sommige delen van het Nederlandse platteland onaantrekkelijk geworden, dit kan negatief uitpakken voor de lokale economie.

Jongeren zien toekomst in.....

Voorzieningen maken wonen en recreëren op platteland aantrekkelijk

In de toekomst is het aantrekkelijk om op het platteland te wonen. De rust en ruimte geeft meerwaarde ten opzichte van de stad, terwijl voorzieningen als winkels, scholen en openbaar vervoer voldoende aanwezig zijn. Belangrijk is dat de boeren en tuinders op het platteland hun beroep kunnen blijven uitoefenen.

➤ Het landelijk gebied: "rode" en "groene" grondmarkt gescheiden

Jongeren signaleren...

Bestemmingswijzigingen leiden tot ongelijkwaardige concurrentie en grondprijsofdrijving

Vanwege het belang dat de samenleving hecht aan waarden als rust, recreatie en beleving van landschap & natuur, wordt de groene ruimte door middel bestemmingsplannen beschermd. Maar zo wordt niet voorkomen dat de prijzen van landbouwgrond, als gevolg van hervestiging

van uitgekochte boeren, opgedreven worden tot ver boven de rendementswaarde. Boeren & tuinders die uitgekocht worden voor onder andere woningbouw ontvangen topbedragen, vanwege de hoge prijzen die voor bouwgrond worden gegeven. Niet alleen de landbouw en het bijbehorende beheer van het landelijk gebied komen door de hoge grondprijzen onder druk te staan. Voor de overheid wordt de realisatie van natuurprojecten ook steeds moeilijker. Iedereen erkent dit probleem en na een periode van onwil om in te grijpen in de grondmarkt, lijkt die bereidheid op dit moment weer groter te zijn. Van de andere kant kan het ook zo zijn dat de grond van een agrariër steeds minder waard vanwege de zogenaamde planologische schaduwwerking. Wanneer het landgebruik aangrenzend aan het bedrijf verandert, in bijvoorbeeld natuur, wegen of waterwinning, kan dat bedrijf zich nauwelijks meer ontwikkelen. Hervestiging is ook geen optie, omdat de grond bij verkoop nauwelijks meer iets opbrengt. Een dergelijke 'sterfhuisconstructie' ontnemt de jonge boer elk ontwikkelingsperspectief.

Jongeren zien toekomst in.....

Groene ruimte wordt beschermd

In de toekomst worden ontwikkelingsmogelijkheden voor de land- en tuinbouw vastgelegd in bestemmingsplannen. Alle boeren en tuinders krijgen de financiële mogelijkheid om bij bestemmingswijziging elders een nieuw bedrijf te beginnen (zie ook: efficiënt gebruik van de ruimte). Maar (oudere) boeren die voor topbedragen zijn uitgekocht wordt het fiscaal aantrekkelijk gemaakt om het kapitaal niet te herinvesteren in de landbouw, maar het op een andere manier te beleggen. Duur uitgekochte boeren die zich willen hervestigen in de groene ruimte krijgen een heffing opgelegd. De opbrengst van die bestemmingsheffing wordt gebruikt voor groenfonds, ten dienste van het beheer - of herindelings van het landelijk gebied. Ook binnen de groene ruimte zijn rendementen van verschillende bestemmingen verschillend. Vastleggen van bestemmingen binnen de groene ruimte kan een middel zijn.

➤ Samenwerking: gemeenschappelijke lobby voor de groene ruimte

Jongeren signaleren...

Strijd tussen sectoren verzwakt belangenbehartiging

Iedere ondernemer individueel zal voor zijn eigen gewin gaan; daar is het een ondernemer voor. Maar als deelsectoren gaan lobbyen voor tegenstrijdige belangen, wordt de kracht van een gemeenschappelijke belangenbehartiging verzwakt. De jongeren zien dat op dit moment gebeuren: zowel regio's als sectoren komen elkaar in de politiek tegen met tegengestelde belangen. De jongeren vinden dat de lobby van de sectorale en regionale belangenbehartiging teveel doorschiet in "ellebogenwerk" tussen de deelsectoren en tussen de regio's. Uiteindelijk verzwakt de land- en tuinbouw daarmee haar positie. Aan de andere kant zijn er toenaderingen vanuit de agrarische sector richting maatschappelijke organisaties. Dat zien de jongeren als een positieve ontwikkeling.

Jongeren zien toekomst in.....

Gemeenschappelijke oplossingen

Natuur, milieu en consumentenorganisaties hebben in de toekomst gemeenschappelijke belangen met de land- en tuinbouw. Neem bijvoorbeeld het behoud van een aantrekkelijke groene ruimte. Daarom worden er steeds meer gelegenheidscoalities gesloten tussen de diverse organisaties. Daarbij erkennen de maatschappelijke organisaties de rol van de land- en tuinbouw in het landelijk gebied: beheer van het (boeren)landschap en de bijdrage aan de (lokale) economie. Voorbeelden van die gelegenheidscoalities bestaan er nu al volop. Maar ook op internationaal vlak worden in de toekomst coalities gesloten tussen landbouw-, natuur-, milieu- en consumentenorganisaties. De bescherming van de Europese markt tegen goedkope import van producten die niet aan de Europese kwaliteitsnormen voldoen is bijvoorbeeld een gemeenschappelijk belang. Natuurlijk zijn er in de toekomst ook nog belangentegenstellingen. Maar als het aan de jongeren ligt, mogen die tegenstellingen er niet toe leiden dat de deur voor elkaar wordt dichtgegooid.

➤ Samenwerking: samenwerking tussen bedrijven

Jongeren zien toekomst in.....

Economisch gewin door samenwerking

In de toekomst gebruiken ondernemers meer mogelijkheden om winst te halen uit samenwerking. Er zijn steeds meer economische redenen om samen te werken. Samenwerking geeft

Jongeren zien toekomst in.....vervolg

tegelijktijd een stevige basis voor gemeenschappelijke belangenbehartiging.

Om de ziektedruk te verminderen kunnen akkerbouwers jaarlijks percelen met veehouders ruilen, met als doel de vruchtwisseling te verruimen (kan niet in alle regio's).

- Moderne stalsystemen waarin de stalwarmte en wellicht verbranding van mest in de veehouderij gebruikt wordt voor verwarming van kassen.

- Kostenbesparing door gemeenschappelijk gebruik van werktuigen, gemeenschappelijke inkoop of opbrengstverhoging door gemeenschappelijke afzet.

➤ Samenwerking: samenwerking over de grenzen

Jongeren signaleren...

Concurrenten.....

Niet alleen binnen Nederland bestaan er tegenstellingen in de belangenbehartiging. In Brussel heeft vrijwel ieder land zijn eigen agrarisch lobbybureau om de nationale belangen veilig te stellen. Een gemeenschappelijke Europese belangenbehartiging is daardoor zo goed als onmogelijk. De Europese Unie breidt wordt de komende jaren nog groter. Veel boeren en tuinders zijn geneigd om de agrariërs van de nieuwe lidstaten eerder als concurrent te zien dan als collega.

De grenzen houden niet op bij Europa. De verdergaande mondialisering zorgt ervoor dat boeren en tuinders wereldwijd elkaar 'ontmoeten'. Ook bij die ontwikkelingen wordt meestal gesproken over concurrentieverhoudingen en minder in termen van collega's.

Jongeren zien toekomst in.....

Maar ook collega's

In de toekomst leggen land- en tuinbouworganisaties meer internationale contacten met hun buitenlandse collega's. Het meest aansprekende zijn uitwisselingsreizen: boeren en tuinders zien dan dat agrariërs in verre landen met dezelfde problemen te kampen hebben: bedrijfsovername, milieu, verdroging, internationale handelsverdragen, ziektes, lage prijzen etc. Dit verruimt het blikveld, geeft wederzijds begrip en versterkt elkaars kennis en organisaties. Soms worden opeens de gemeenschappelijke belangen duidelijk. Bijvoorbeeld op het vlak van internationaal landbouwbeleid. Internet geeft in de toekomst de mogelijkheid om de contacten die tijdens uitwisselingsreizen zijn gelegd te onderhouden.

➤ Ondernemerschap en het bedrijf van de toekomst: bedrijven gericht op internationale concurrentie

Jongeren signaleren...

Schipperen tussen lage kostprijs en voldoen aan maatschappelijk eisen en wensen

Bedrijven die willen concurreren op de internationale markt, moeten produceren tegen een lage kostprijs en tegelijkertijd voldoen aan de minimum eisen die de samenleving aan de productie stelt. Gezien het concurrentienadeel van de Nederlandse land- en tuinbouw op het gebied van dure grond, arbeid en relatieve kleinschaligheid wordt er veel van de ondernemer verwacht.

Jongeren zien toekomst in.....

Op het scherpst van de snede; de rekenboer

De ondernemer die zich richt op de internationale concurrentie maakt gebruik van alle technische mogelijkheden die hem ten dienste staan om met zo'n laag mogelijke input, zo'n hoog mogelijke productie te behalen. Precisie land- en tuinbouw is de kenniskurk waarop deze sector drijft. Daarnaast zijn deze ondernemers goed op de hoogte van de wensen van de samenleving en gebruiken ze moderne middelen als Internet om hun bedrijf & product te promoten en op de hoogte te blijven van de laatste markt & kennisontwikkelingen. Deze ondernemers vinden het een uitdaging om op het scherpst van de snede te boeren: omgaan met informatie (van bijv. weerpalen, of satellietfoto's) en dat gericht inzetten in de productie is hun grote kwaliteit.

Eerlijke concurrentie en kapitaalkrachtige markten

Op de Europese markt gelden voor alle producenten dezelfde minimum kwaliteitseisen op het gebied van milieu, dierenwelzijn en productveiligheid. Die eisen worden ook gesteld aan producenten die geïmporteerd worden vanuit buiten de EU. Nederland onderscheidt zich op de internationale markt met een hoge basiskwaliteit.

➤ Ondernemerschap en het bedrijf van de toekomst: bedrijven met neventakken & bedrijven gericht op meerwaarde

Jongeren signaleren...

Een bedrijf kan op veel verschillende manieren extra inkomsten door middel van neventakken binnenhalen. Agrarisch natuurbeheer, boerderijcampings, excursies & andere activiteiten voor toeristen, zorgboerderijen, educatieve activiteiten, of een meer gemengd bedrijf etc. De samenleving heeft behoefte aan rust, ontspanning en 'het verhaal achter de voeding'. De land- en tuinbouw kunnen in die behoefte voorzien. Er is zelfs al sprake dat verzekeringsmaatschappijen landbouwbedrijven benaderen om gestreste werknemers ontspannend buitenwerk aan te bieden op boerderijen. Op die manier kan voorkomen worden dat deze mensen in de WAO komen. Een ander voorbeeld is dat scholen in Amsterdam voor allochtone leerlingen mogelijkheden in de landbouw zoeken om zich beter in de Nederlandse samenleving thuis te voelen. Veel allochtonen hebben tenslotte een agrarische achtergrond.

Een ondernemer kan er ook voor kiezen zijn of haar producten tot meerwaarde te brengen. Een voor de hand liggend voorbeeld is het verwerken van melk tot kaas of andere zuivelproducten. Maar er zijn ook voorbeelden van tuinders die verpakkingen aanpassen aan bijvoorbeeld de 'kitschwensen' van Japanners. Met een winkel op het erf maak je je eigen producten ook tot meerwaarde. En ook producten met "Agro-smiles" leveren in de toekomst een meerprijs op.

Bij al deze vernieuwingen hebben agrarische vrouwen vaak een belangrijke rol. Zij maken er werk van om een nieuwe tak op te zetten of te gaan zelfzuivelen. Daar zit tegelijkertijd één van de knelpunten in deze nieuwe activiteiten. Het levert, zeker in het begin, veel extra werk, waarbij die arbeid vaak niet betaald wordt. De arbeidsvoorwaarden die voor deze nieuwe activiteiten gelden, zijn vaak ook niet bekend. Een mogelijk knelpunt is dat een extra activiteit vaak eerder voortkomt uit noodzaak dan uit kennis en ervaring. Daardoor kan het voorkomen dat de kwaliteiten bij de ondernemer onvoldoende in huis zijn; bijvoorbeeld vaardigheden in het omgaan met toeristen, promotiewerk, of het inrichten van een boerderijwinkel. Ondersteuning daarvoor is er op dit moment nauwelijks. Het stimuleringskader van het Ministerie van Landbouw biedt te weinig mogelijkheden, omdat de aanvraagprocedures en de voorwaarden niet stroken met de praktijk.

Jongeren zien toekomst in.....

*Ondersteuning bij opzetten nieuwe activiteiten
In de toekomst krijgen boeren & tuinders veel makkelijker toegang tot professionele ondersteuning en startsubsidies voor nieuwe activiteiten. Informatie en mogelijkheden voor startsubsidies zijn verkrijgbaar bij de regionale landschapsbeurzen (zie ook efficiënt gebruik van de ruimte; verweving en regionale landschapsbeurs). Daarbij is een professionele advisering over de economische haalbaarheid, de arbeidsbehoefte en -voorwaarden een eerste vereiste.*

➤ Ondernemerschap en het bedrijf van de toekomst: het gezinsbedrijf: werkgever én werknemer

Jongeren signaleren...

Het gezinsbedrijf: werkgever én werknemer

Het agrarische bedrijf is meestal generaties lang overgegaan van ouders op kinderen. Dat geeft verbondenheid van het hele gezin met het bedrijf, de plek en de manier van leven. Maar dat romantische beeld en de vrijheid van het agrarisch ondernemerschap heeft ook zijn keerzijde. Het gezinsbedrijf is sterk geworden dankzij de veel (gezins)arbeid, die lang niet altijd uitbetaald wordt. En vanwege de werkdruk wordt er niet altijd even goed gelet op de eigen arbeidsomstandigheden.

Het is niet meer zo dat land & tuinbouw bedrijven alleen met gezinsarbeid werken. Het is steeds minder vanzelfsprekend dat de kinderen en de partner meewerkt, hoewel het nog wel op veel bedrijven gebeurt. Vooral in de tuinbouw en veehouderij wordt er steeds meer met vreemde arbeid gewerkt. Dat geeft verantwoordelijkheden en vraagt om managementkwaliteiten.

Jongeren zien toekomst in.....

Aandacht voor arbeidsomstandigheden

Aandacht voor arbeidsomstandigheden van de ondernemer en het personeel zijn vanzelfsprekendheden in de bedrijfsvoering. Voorbeelden: er wordt aandacht besteed aan werkhoudingen om rugklachten e.d. te voorkomen. In de pluimvee- en varkensstal worden erkende maskers gedragen tegen stof. De geluidsbeschermende oorkap ligt klaar in de tractor of een andere machine die de geluidsnorm overschrijdt. Kennis van personeelsmanagement is in de toekomst een terugkerend onderwerp in alle agrarisch opleidingen. Om te zijn verzekerd van goed en voldoende personeel besteedt de werkgever veel aandacht aan scholing, arbeidsomstandigheden en personeelsbeleid. Zo krijgt het personeel gedeelde verantwoordelijkheden en is er veel aandacht voor de betrokkenheid van het personeel bij het bedrijf.